

УДК 631:332.3:332.72
№ держреєстрації 0114U003211
Інв. №

Національна академія аграрних наук України
Національний науковий центр
“Інститут аграрної економіки”
(ННЦ ІАЕ)
03127, м. Київ – 127, вул. Героїв Оборони, 10
тел.(044) 258-43-21, 258-48-21, факс 526-05-65

ЗАТВЕРДЖУЮ
Директор ННЦ ІАЕ
академік НААН
_____ Лупенко Ю.О.
2015

ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ
РОЗРОБИТИ ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РИНКОВОЇ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН ТА ЕФЕКТИВНОГО
ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ
(заключний)

Керівник НДР
зав. відділу земельних відносин,
кандидат економічних наук

О.В. Ходаківська

2015

Рукопис закінчено 25 грудня 2015 р.
Результати цієї роботи розглянуто Вченою Радою
ННЦ ІАЕ, протокол № 15 від 28.12.2015 р.

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник НДР, зав. відділу, кандидат економічних наук	О.Ходаківська (реферат, вступ, 2.6, 2.6.2, 2.6.3, 2.6.4, 2.7, 2.8, 3.1, 3.2, 6.1, 6.2, 6.3, 6.4, 6.5, 6.6, 6.7, висновки)
Зав. відділу з 01.01.2011 р. до 01.04.2015 р., доктор економічних наук, професор	М. Федоров (2.6, 3.1, 4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.5, висновки, додатки)
Провідний науковий співробітник, доктор економічних наук	О. Корчинська (5.1, 5.2, 5.3, 5.4.1, висновки)
Провідний науковий співробітник, доктор економічних наук	В. Заяць (2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 2.5, 2.6.1, висновки)
Старший науковий співробітник, доктор економічних наук	А. Данкевич (3.3, 3.4)
Провідний науковий співробітник, кандидат економічних наук	О. Нечипоренко (7.1, 7.2, 7.3, висновки)
Старший науковий співробітник кандидат економічних наук	С. Корчинська (5.1, 5.2, 5.3, 5.4.1, 6.7.2, висновки, додатки)
Старший науковий співробітник	Н. Солов'яненко (4.1, 4.2, 4.3, 4.4, 4.5, висновки, додатки)
Науковий співробітник	А. Матвієнко (5.4.4)
Доктор економічних наук	Л. Бойко (1.1, 1.2, 1.3, 1.4)
Головний науковий співробітник, доктор економічних наук, професор	Л. Грановська (7.4)
Старший науковий співробітник, кандидат економічних наук	О. Бігдан (6.1, 6.2, 6.3, 6.4)
Кандидат економічних наук, доцент	А. Москаленко (3.5, 5.4.2, 5.4.3)
Кандидат економічних наук	Ю. Халеп (5.4.3)
Здобувач	В. Давиденко (3.1)
Здобувач	А. Мартинюк (6.2, 6.7.4)
Аспірант	І. Юрченко (1.4)

В опрацюванні статистичних матеріалів та оформленні звіту взяли участь:
провідні економісти – Т. Харченко, Л. Ткачук.

РЕФЕРАТ

Звіт НДР: 514 с., 59 рис., 82 табл., 5 додатків, 491 джерело.

Об'єктом дослідження є процес розвитку земельних відносин та ефективного використання земель сільськогосподарського призначення в умовах ринкових трансформацій.

Мета дослідження – розробити теоретико-методологічні засади та науково-прикладні основи ринкової трансформації земельних відносин та ефективного використання земель сільськогосподарського призначення.

Методи дослідження – абстрактно-логічний, теоретичного узагальнення, термінологічного аналізу та формальної логіки, структурно-функціональний, монографічний, статистико-економічний, експертних оцінок, графічний, аналітичних групувань, порівняльного аналізу, балансовий, індексний, аналізу динамічних рядів.

Розроблені пропозиції щодо: науково-методичних засад формування і функціонування ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення та його інфраструктури; концептуальних положень організаційно-економічного регулювання земельних відносин; удосконалення методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення; напрямів ефективного та екологічнобезпечного використання сільськогосподарських угідь в умовах ринкових трансформацій, їх екологізації; доцільності застосування рідких азотних добрив та використання альтернативних джерел мінерального й органічного живлення рослин; ефективного використання меліорованих земель на інноваційній основі. Підготовлено 3 проекти законів України, запропоновано зміни і доповнення до 15 законопроектів, одного проекту постанови Кабінету Міністрів України. Органам виконавчої влади та управління направлено 31 аналітичну записку.

Наукова новизна результатів дослідження: поглиблено теоретико-методологічні засади ринкової трансформації земельних відносин та ефективного й екологічнобезпечного використання сільськогосподарських угідь; набули подальшого розвитку теоретико-методологічні засади формування й функціонування ринкового обігу сільськогосподарських земель та наукові підходи до формування його інфраструктури; розроблено організаційну модель застави права оренди земельних ділянок та методологічні підходи щодо його переходу до третіх осіб, у разі неплатоспроможності позичальника; обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення механізму управління землями державної та комунальної власності в контексті посилення інституційної спроможності територіальних громад; розроблено проект методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення на новій інформаційній основі; обґрунтовано організаційно-економічні засади регулювання екологізації сільськогосподарського землекористування в контексті євроінтеграції та напрями інноваційного розвитку зрошуваного землеробства.

Результати досліджень знайшли практичне застосування при розробці проектів нормативно-правових актів; Стратегічних напрямів розвитку сільського господарства України на період до 2020 року; Стратегічних напрямів розвитку земельних відносин у сільському господарстві на період до 2020 року; проекту Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення; Стратегічних напрямів розвитку сільських територій на період до 2020 року; Національної доповіді щодо завершення земельної реформи.

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ, РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН, ОЦІНКА ЗЕМЕЛЬ, ОРЕНДА, РИНОК ЗЕМЕЛЬ, РИНКОВИЙ ОБІГ ЗЕМЕЛЬ, МЕЛІОРАЦІЯ, ХІМІЗАЦІЯ, ЕКОЛОГІЗАЦІЯ, ОХОРОНА ЗЕМЕЛЬ.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН	10
1.1 Теоретичні засади організаційного регулювання земельних відносин	10
1.2 Напрями удосконалення організаційного механізму регулювання земельних відносин	13
1.3 Методологічні підходи до формування економічного механізму регулювання земельних відносин	22
1.4 Напрями удосконалення економічного регулювання земельних відносин	30
2 НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	37
2.1 Еволюція прав на землю як передумова їх ринкового обігу	37
2.2 Ринок земель як форма платної передачі прав на них	51
2.3 Земельна рента як економічний мотив ринкового обігу прав на землю	71
2.4 Законодавче визначення змісту прав на землю	94
2.5 Визначення суб'єктного складу ринку сільськогосподарських земель як інструмент його регулювання	106
2.6 Формування інфраструктури ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення	115
2.6.1 Реєстраційно-кадастрова система як необхідний фактор прозорості ринку земель	117
2.6.2 Актуальність створення Державного земельного (іпотечного) банку в умовах формування ринкового обігу земель	126
2.6.3 Фонд земель сільськогосподарського призначення	133
2.6.4 Застава права оренди земельних ділянок	135
2.7 Проблеми управління землями державної та комунальної власності	137
2.8 Розширення повноважень органів місцевого самоврядування з розпорядження земельними ділянками, у тому числі за межами населених пунктів	140
3 РИНКОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ	144
3.1 Результативність ринкових трансформацій земельних відносин у сільському господарстві	144
3.2 Орендні земельні відносини	152
3.3 Інвестиційний потенціал та особливості використання орендованих земель у аграрному секторі економіки	161
3.4 Ефективність використання орендованих земель в умовах інтеграції	167
3.5 Економічне обґрунтування раціональних розмірів землекористувань і посівних площ	177
4 • НАУКОВО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ НОРМАТИВНОЇ ГРОШОВОЇ ОЦІНКИ ЗЕМЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ	186
4.1 Обґрунтування критеріїв нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь в умовах ринкових відносин	186

4.1.1	Теоретичні та методичні засади вибору критеріїв економічної оцінки земель	186
4.1.2	Обґрунтування критеріїв нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь у ринкових умовах господарювання	192
4.2	Обґрунтування методичних засад організації інформаційного забезпечення проведення нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь у ринкових умовах господарювання	199
4.3	Уточнення методичних положень щодо коригування нормативної урожайності зернових культур на окремих агровиробничих групах ґрунтів з негативними властивостями у межах природно-сільськогосподарських районів	203
4.4	Дослідити регіональні особливості формування земельно-оціночних шкал диференціального рентного доходу – основного оціночного критерію нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь	210
4.5	Уточнення методичних підходів визначення показників нормативної грошової оцінки шляхом експериментальної перевірки в різних природно-економічних зонах	214
4.5.1	Напрями забезпечення здійснення нормативної грошової оцінки	214
4.5.2	Проект Методики нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення	215
5	ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ЕФЕКТИВНОГО ТА ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ УГІДЬ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ	226
5.1	Концептуальні засади ефективного та екологобезпечного використання сільськогосподарських земель в ринкових умовах	226
5.2	Державна підтримка ефективного та екологобезпечного використання сільськогосподарських земель	237
5.3	Економічні проблеми розширеного відтворення родючості ґрунтів	255
5.4	Організаційні засади ефективного й екологобезпечного використання сільськогосподарських угідь в умовах ринкової трансформації	271
5.4.1	Напрями ефективного та екологобезпечного використання сільськогосподарських земель	271
5.4.2	Методологічні основи організаційно-економічного механізму ефективного використання сільськогосподарських земель	280
5.4.3	Економічне обґрунтування застосування засобів біологізації землеробства	283
5.4.4	Економічний механізм охорони земель сільськогосподарського призначення	296
6	НАУКОВІ ОСНОВИ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ	305
6.1	Теоретичні та методологічні основи економічного механізму екологізації сільськогосподарського виробництва	305
6.2	Розвиток екологоорієнтованого агровиробництва в міжнародній практиці	314
6.3	Формування економічного механізму екологізації у сільському господарстві	329
6.4	Інституційно-правове регулювання екологізації сільськогосподарського	341

виробництва та шляхи його удосконалення	
6.5 Економічне стимулювання екологізації сільськогосподарського землекористування	352
6.6 Перспективи екологізації аграрного виробництва в контексті реалізації угоди про асоціацію України з ЄС	362
6.7 Розвиток органічного виробництва	366
6.7.1 Теоретичні основи розвитку органічного сільського господарства	366
6.7.2 Розвиток органічного виробництва в Україні	376
6.7.3 Ефективність виробництва органічної продукції в ПП «Агроекологія»	384
6.7.3.1 Ефективність виробництва продукції рослинництва	385
6.7.3.2 Ефективність виробництва продукції тваринництва	394
6.7.4 Стратегічні напрями розвитку органічного виробництва в Україні	399
7 НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ МЕЛІОРОВАНИХ ЗЕМЕЛЬ НА ІННОВАЦІЙНІЙ ОСНОВІ	403
7.1 Вода як визначальний природний фактор розвитку сільського господарства	403
7.2 Ретроспектива інноваційного розвитку зрошуваного землеробства	409
7.3 Стан та перспективи інноваційного розвитку зрошуваного землеробства України	421
7.4 Рекомендації з підвищення економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції в умовах зрошення на інноваційній основі	431
ВИСНОВКИ	443
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	453
ДОДАТКИ	488

3.3 Інвестиційний потенціал та особливості використання орендованих земель у аграрному секторі економіки

У аграрному секторі економіки формувалась понад третина національного доходу, формувалось 70% обсягу загального роздрібного товарообороту, зосереджувалась третина основних виробничих фондів, працювала четверта частина населення, зайнятого в економіці України. За даними ООН, потенціал українських земель дозволяє забезпечувати продовольством близько 100 млн осіб. Досягти цього та відродити даний рівень можна за рахунок впровадження принципово нових підходів до організації сільськогосподарського виробництва.

Протягом 1992–2015 рр. сільське господарство України зазнало значних структурних змін: роздержавлено землі колективних сільськогосподарських підприємств та передано їх у власність селян, створено нові агроформування ринкового спрямування на засадах приватної власності на землю й майно та запроваджено орендні земельні відносини.

Трансформація сільського господарства до умов ринку та формування організаційно–правових форм господарювання відбувалась у складних умовах через порушення економічних зв'язків, значний диспаритет цін між реалізованою сільськогосподарською продукцією та матеріально–технічними ресурсами промислового походження, відсутністю самодостатньої кредитної системи та ліквідацією системи зональних цін і дотацій, що діяли за часів планової економіки. У результаті основним виробником продукції сільського господарства стали господарства населення. Їх питома вага у загальному обсязі виробництва становить 75%, на сільськогосподарські та фермерські господарства припадає відповідно 21 та 4% загального обсягу. Практично деградували окремі галузі, зокрема льонарство, хмелярство, картоплярство, овочівництво. Процес пошуку оптимальних, для окремих регіонів, форм приватних агроформувань продовжується і нині.

Основні позитиви, що сприяють розвитку інвестування в сільське господарство:

- сприятливі для сільського господарства природні умови;
- власна сировинна база для переробної промисловості;
- зручне географічне розміщення України відкриває широкі перспективи щодо просування своєї продукції на зовнішні ринки;
- дешева робоча сила – заробітна плата працівників сільськогосподарських підприємств у десятки разів нижча, ніж у розвинених країнах світу;

- інвестиції в землю є більш стабільними, ніж у кольорові метали, депозити і нерухомість.

Передумовами збільшення інвестування в сільське господарство є:

- потенціал українських чорноземів, який дозволяє збирати не менше 60–70 млн тонн зерна на рік [25]. Країна володіє близько 8% світових запасів чорноземів, розораність становить 69, площа ріллі 32 млн га, в той час як у Франції – 20 млн га, Іспанії, Німеччині і Польщі – менш ніж 15 млн га, у Великобританії і Італії – по 10 млн га;

- світова криза продовольства, зумовлена збільшенням населення планети і ростом обсягів виробництва біопалива, призвела до небувалого росту цін на продукти харчування в світі;

- прибутковість сільського господарства. За даними Держкомстату, зернові культури можуть забезпечувати до 60–80% прибутку, технічні – 100%;

- незабезпечений внутрішній попит, великий потенціал внутрішнього споживання. Так споживання м'яса на душу населення в Україні становило 32,9 кг у рік проти 80,9 кг в країнах ЄС;

- можливість швидко організувати крупнотоварне виробництво і відносно не висока ціна входження в ринок – «придбання компанії, що орендує сільськогосподарську землю, обійдеться у 200–300 дол. США за 1 га, а щорічна орендна плата власникам земельних паїв становить 25–40 дол. США за 1 га в рік». При цьому «прибуток до виплати податків, відсотків і амортизації (ЕВІТДА) з одного гектара може досягати 700 дол. США» [74];

- реалізація конкурентних переваг України – при порівняно невеликих вкладеннях у найближчі три–п'ять років є значні резерви підвищення урожайності сільськогосподарських культур за рахунок використання інноваційних технологій. Так, урожайність зернових культур в Україні становить у середньому 2,5 т, в Польщі – 3,1 т, Євросоюзі – 4,8 т, в Британії – 7 т [25];

- зростання вартості сільськогосподарських земель, яке слід чекати після зняття мораторію. В 2014 році продаж корпоративних прав на оренду становив від 150-450 дол. США/га. Разом з тим, для придбання землі в Польщі необхідно – 3,6 тис. дол. США/га, у США – 5,4 тис. дол. США/га [Error! Reference source not found., Error! Reference source not found., Error! Reference source not found., Error! Reference source not found.];

- відносно невеликі прямі витрати з розрахунку на один гектар земель в обробітку. Так, “Агропросперіс” платить орендну плату за землю близько 35 доларів США за один гектар в рік, що в 10 разів менше, ніж у Великобританії. Компанія сплачує селянам заробітну плату на рівні 200 доларів на місяць, в той час як у країнах Європейського союзу мінімальна

оплата праці, за звичайного графіка роботи, становить 1,8 тис. доларів на місяць або у 9 разів вище ніж в Україні.

Жорсткі умови конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції, відсутність дієвих механізмів захисту вітчизняного товаровиробника, засилля імпортованих продуктів харчування, значний диспаритет цін, відсутність розвинутої інфраструктури аграрного ринку – реалії, в яких працюють аграрії. Затяжний характер реформ та нерегульованість відносин власності протягом тривалого часу спричинили руйнування майнових комплексів та занепаду економіки сільськогосподарських підприємств, що поставило товаровиробників перед вибором: або вирощувати конкурентоспроможні культури (соняшник, ріпак, кукурудза) або збанкрутувати. Близько 60 % сільськогосподарських підприємств протягом 1995–1999 років були збитковими. За цих умов розпочалися процеси розширення розмірів підприємств, які зуміли задовольнити вимоги ринку. Сформувались вертикально–інтегровані підприємства, які зуміли поряд з виробництвом налагодити переробку, транспортування, зберігання та збут продукції [13].

Сприятлива кон'юнктура ринку та ріст рентабельності сільськогосподарського виробництва створили умови для посилення процесів глобалізації у сільському господарстві. Створення агрохолдингів стало своєрідною відповіддю аграрної економіки України вимогам ринку. Протягом 2000–2015 років спостерігаються тенденції до укрупнення новостворених підприємств, збільшення їх площі та нарощування виробничих потужностей. Цей процес відбувається еволюційним шляхом і не має широкого інформаційного розголосу.

При використанні земельних ресурсів потрібно враховувати поточну специфіку економічного середовища сформованого в аграрному секторі економіки:

- необхідність розвитку інфраструктури, технічного переоснащення та модернізації виробництва, відродження культури землеробства, запровадження інноваційних технологій, адже 2/3 зерна, що виробляється – це фураж. Загальна потреба агропромислового комплексу України в інвестиціях, за оцінками експертів, становить не менше 25 млрд. доларів США [55];

- потреба у налагодженні співпраці з органами місцевої і регіональної влади та подолання конкурентної боротьби з бізнес–структурами, що функціонують у регіоні;

- засилля дешевих імпортованих продуктів, фруктів, овочів, м'яса, що змушує вітчизняних виробників збільшувати площі під

експортноорієнтованими культурами (соняшник, ріпак) та скорочувати капіталовкладення у розвиток галузі тваринництва [18];

- особливості місцевого менталітету – управлінська психологія більшості керівників і спеціалістів сформована за часів адміністративно–командної системи господарювання, де на перше місце ставились валові показники, однак, основою роботи за ринкових умов господарювання є отримання прибутку і мінімізація затрат;

- забезпечити підвищення продуктивності праці і ефективності інвестицій можна шляхом: стимулювання оплати праці і залучення до управління кваліфікованих менеджерів [70];

- ліквідації дефіциту кваліфікованих кадрів на всіх рівнях виробництва, зокрема механізаторів, доярок, інженерів;

- створення аграрної інфраструктури, в першу чергу – елеваторів. Загальна місткість елеваторів в Україні розрахована на 30 млн тонн зерна, більшість з яких збудовані в 70–х роках ХХ ст. [28].

Загально визнаними причинами, що стримують інвестування в сільське господарство є: невизначеність перспектив вітчизняного ринку землі, невирішеність земельних спорів, недосконала законодавча база, нестабільна аграрна політика, необґрунтоване втручання влади в бізнес, відсутність стратегії розвитку агропромислового комплексу на перспективу; надмірна зарегульованість бізнесу – необхідність отримання великої кількості ліцензій, сертифікатів і дозволів [69, 53].

Неврегульованість питань у сфері земельних відносин, землекористування, землеустрою і охорони земель ускладнює розвиток аграрного сектора економіки. Найгострішими питаннями є: неефективність державного управління земельними ресурсами, посилення корупції, відсутність заходів стосовно перспективного планування стабільного розвитку території, відсутність оптимальних моделей сільськогосподарського землекористування, що призводить до виникнення своєрідних латифундій переважно з іноземними інвестиціями. Важливо при цьому захистити національні інтереси держави та не допустити нецільового використання сільськогосподарських угідь.

На даному етапі розвитку земельних відносин найбільш врегульованими у правовому відношенні є орендні земельні відносини, які, на нашу думку, мають стати одним з головних напрямів формування ринку земель сільськогосподарського призначення. Механізм оренди землі дозволяє компаніям бути впевненими в завтрашньому дні. У світовій практиці орендні земельні відносини підтвердили свою дієвість як ефективний механізм, що

дозволяє власнику отримувати стабільну орендну плату, а орендарю економити кошти, витрачаючи їх не на купівлю землі, а в модернізацію виробництва.

У процесі дослідження виділено фактори, що формують специфіку розвитку орендних земельних відносин. Умовно їх можна поділити на три групи: природні, організаційні та економічні [22,12, 6]. Природні – викликані якісними властивостями ґрунтів і специфікою природних умов регіону. Організаційні – пов'язані із затяжним характером перехідного періоду, за якого “було знехтуване значення землі як ресурсу територіального розвитку продуктивних сил та базисного компоненту довкілля» [23]. Як наслідок відбулося формування середовища в якому “селяни опинилися в умовах неспроможності обробити та економічно ефективно використати свою власність» [20], а орендарі отримали можливість максимізувати прибуток через механізми концентрації земель та впровадження інновацій у виробництво. Значною мірою цьому сприяє корупція та відсутність дієвих механізмів державного та громадського моніторингу за формуванням орендних земельних відносин й належного контролю за раціональним використанням земель. Економічні – недооцінка вартості оренди землі, відсутність економічних важелів підтримки вітчизняного дрібного та середнього товаровиробника (цінової, протекціоністської, кредитної, дотаційної політики, інвестицій у інфраструктурні проекти) [6]. За таких умов вижити зможуть лише великі компанії. Мотивуючим фактором для агрохолдингів у 2010–2014 роках була можливість взяти землю в оренду за 20–40 \$/га та переуступити її на внутрішньому ринку за 100–450 \$/га або продати акції компанії за 1000–1500 \$/га [39, 45, 42, 55, 59].

Державна позиція у питанні ефективного використання земель сільськогосподарського призначення має бути спрямована на встановлення законодавчої норми штрафних санкцій за невикористання земель. Корисним при цьому є історичний досвід Стародавнього Вавилону, зокрема, дослідження законів Хаммурапі, згідно яких, у разі не обробітку поля протягом року – закон змушував орендаря сплатити власнику орендну плату на рівні 33–50 % від урожаю та провести основний обробіток на цьому полі [16].

Важливою характеристикою орендних земельних відносин є їх соціально-економічна спрямованість. У результаті демонополізації земель у селян і місцевих бюджетів з'явилося нове джерело доходів у вигляді орендної плати. У структурі доходів домогосподарств орендна плата поки що займає незначну частину – 2 %. Дохід від оренди становить до 5 % доходів сільських

рад. Однією з основних причин недоотримання місцевими бюджетами додаткових коштів є реєстрація орендарів за місцем реєстрації підприємства, а це в переважній більшості обласні центри.

Подальший розвиток орендних земельних відносин має бути спрямований на захист прав орендодавців. Результати соціологічних опитувань показують, що необізнаність населення стосовно своїх прав є однією із основних причин невиконання орендарями договірних зобов'язань та нав'язування свої правил гри. У зв'язку з цим необхідно активізувати роботу центрів юридичної допомоги та консалтингових служб, створювати спілки власників земельних паїв як суб'єкта ринку права оренди землі. З метою усунення таких негативних явищ як: завищення цін на реалізовану в рахунок орендної плати продукцію, надані послуги, неврахування індексації нормативної грошової оцінки земель [37].

Важливою ланкою сприятливих орендних відносин є регулярне проведення спостережень за якістю ґрунтів орендованих земель через агрохімічне обстеження, яке має проводитись на початку і по закінченню терміну оренди. Характеристика якісного стану земельної ділянки має стати обов'язковою умовою договору оренди. Актуальність даної тези обумовлена штучним зменшенням культур у сівозмінах та переходом аграріїв на монокультури і орієнтацією тільки на рослинництво. Це дозволить достовірно визначити стан використання земель, підвищити відповідальність сторін за ефективне їх використання, передбачити відповідні компенсації. Проте, як показує дослідження, такі обстеження в даний час не проводяться, а норми законів та указів стосовно паспортизації здебільшого мають декларативний характер [24].

Для удосконалення орендних земельних відносин основну увагу слід зосередити на:

- налагодженні ефективного державного та громадського моніторингу за реалізацією громадянами їх прав власності та виконанні господарюючими суб'єктами договірних зобов'язань;
- всебічному захисті й гарантуванні прав селян-орендодавців шляхом покращання їх правової обізнаності, застосуванні дійових механізмів відповідальності за недотримання орендарями умов договорів оренди;
- підвищенні розміру орендних платежів через тісну співпрацю між власниками, органами місцевого самоврядування й орендарями шляхом створення спеціальної комісії, яка буде присутня як при передачі в оренду земельної ділянки, так і при прийомі її від орендаря після закінчення строку оренди;

- збільшенні надходжень до місцевих бюджетів за рахунок передачі невитребуваних паїв у розпорядження місцевих громад, реєстрації орендаря за місцем виробничої діяльності або в протилежному разі законодавчо врегулювати запровадження додаткового податку на майно в розмірі 0,5–1% від вартості активів агрохолдингу на даній території;

- розгляді можливості диференціації взаємостосунків з орендарями з огляду на зарубіжний досвід, де існують різні способи взаємовідносин між власниками та орендарями: оренда на основі трудової участі; для ведення тваринництва; на основі пайової участі в урожаї; на основі участі у чистому доході;

- подальшому ефективному розвитку агровиробництва, що потребує значних коштів у вигляді середньо- та довгострокових кредитів. Одним із шляхів їх отримання є запровадження механізму застави права оренди землі. Об'єктом застави може бути право оренди, яке належить орендареві згідно з договором оренди і яке в даний час широко використовується при переуступці корпоративних прав;

- формуванні нової та удосконаленні існуючої бази земельного законодавства [15, 19, 23, 16, 41].

Для реалізації конкурентних переваг аграрного сектору економіки необхідна конструктивна аграрна політика, яка за умов світової економічної кризи повинна стати пріоритетом у системі економічних перетворень. В першу чергу це стосується розробки стратегії розвитку сільського господарства, удосконалення земельного законодавства та врегулювання відносин власності, кредитування розвитку інфраструктури аграрного ринку та захист вітчизняного товаровиробника, в тому числі шляхом обмеження імпорту.

3.4 Ефективність використання орендованих земель в умовах інтеграції

В умовах зростаючого попиту на продукти харчування несільськогосподарські компанії активно почали інвестувати кошти в розвиток сільського господарства. Пояснити мотиви цих процесів, проаналізувати ефективність діяльності великих несільськогосподарських структур у сільському господарстві є важливим завданням економічної науки на даному етапі розвитку.

Процес концентрації капіталів у сільськогосподарському виробництві знаходить своє відображення в створенні аграрних об'єднань – великих за розміром підприємств з площею до 700 тис. га. Основою їх створення є

інвестиції як із-за кордону, так і вітчизняних фінансово-промислових груп, що намагаються диверсифікувати свої ризики, використати сприятливу світову кон'юнктуру та закріпитись на українському земельному ринку в очікуванні відміни мораторію та зростання вартості земель. За підрахунками експертів на даний період вони контролюють понад 6 млн га, або близько 24 % ріллі, і є найбільшими виробниками зернових і технічних культур. Головним чином вони використовують інноваційні технології і вирощують конкурентоспроможну продукцію. Практично всі планують розширювати земельні масиви [47].

Важливим кроком є ідентифікація об'єкта дослідження. Згідно з чинним законодавством «...холдингова компанія – це господарючий суб'єкт, який володіє контрольними пакетами акцій інших, одного або більше, господарюючих суб'єктів» [44]. У сільському господарстві до агрохолдингів ми відносимо несільськогосподарські компанії, для яких сільськогосподарське виробництво не є профільним видом діяльності, але які займаються сільськогосподарським виробництвом, створивши в своїй структурі аграрні підрозділи. Компанії, що займаються сільськогосподарським виробництвом, можуть і не мати холдингової структури. З іншого боку, холдинги являють собою вертикально-інтегровані підприємства, мотиви діяльності яких можуть бути не пов'язані з вертикальною інтеграцією.

Із організаційної точки зору формування об'єднання і його розширення відбувається шляхом викупу материнською компанією майнового комплексу сільськогосподарського підприємства та оренди землі, в основному на умовах середньо- та довгострокової оренди. В компанії виділяють профільні напрями розвитку. Кожному виду бізнесу надається статус юридичної особи з переходом на самокупність. Управлінська компанія бере на себе функції прийняття рішень за стратегічними напрямами розвитку компанії, а також функцію фінансування і контролю. За таких умов компанія може об'єднувати велику кількість підприємств різних розмірів у вигляді філій чи виробничих дільниць, які формують додану вартість в усіх наступних підрозділах компанії, завершуючи реалізацією продукції. На даний час, більшість підприємств, що входять до складу холдингів, мають статус окремої юридичної особи, тому віднести їх до того чи іншого об'єднання досить складно.

Мотиви створення агрохолдингів: забезпечення власного виробництва сировиною, оскільки за умов недосконалого ринку організація власного виробництва є менш затратною, порівняно з операціями на вільному ринку;

закріплення на ринку оренди землі в очікуванні відміни мораторію; диверсифікація фінансових ризиків при розміщенні фінансового портфеля з метою уникнення високих ризиків; контроль за процесами сільськогосподарського виробництва з метою забезпечення повернення раніше виданих кредитів; розширення ринків збуту продукції власного виробництва та сфери діяльності компанії; пільгове оподаткування.

Форми організації роботи в сільському господарстві агрохолдинговими компаніями: постачання ресурсів (товарний кредит), оренда землі, надання пільгового кредиту, отримання активів за борги і організація виробництва, придбання активів спільних підприємств. Сільськогосподарська діяльність більшості агрохолдингів розпочинається із оренди земель та придбання активів.

За оцінками експертів, процес створення холдингу може тривати до 10 років. Це підтверджується досвідом формування і роботи більшості вітчизняних агрохолдингів на українському аграрному ринку [44, 46, 47].

Розвиток крупнотоварного сільськогосподарського виробництва та формування на його основі холдингових структур відбувається як за рахунок іноземних так і вітчизняних капіталів, що були раніше вивезені з країни. Українські промислово–фінансові групи активізували свою діяльність в цьому напрямі шляхом створення вертикально інтегрованих агропромислових підприємств, що охоплюють всі стадії, починаючи з вирощування та їх первинної переробки і закінчуючи реалізацією готових продуктів харчування через роздрібну мережу.

Характерними рисами створення аграрних об'єднань є безпосередня участь інвесторів у процесах управління сільськогосподарським виробництвом та інвестування в сільському господарстві [49].

Виробнича спеціалізація аграрного об'єднання значною мірою формується виходячи із спеціалізації материнської компанії або основного виду бізнесу холдингу. Зважаючи на це, аграрні об'єднання можна розділити на цукровиробників – ЗАО “Укрпромінвест”, ТОВ “Астарта–Київ”, “Дакор Агро Холдинг”; зернотрейдерів – ТОВ СП “Нібулон”; молочне скотарство – ЗАТ “Індустріальна молочна компанія”; матеріально–технічне забезпечення та надання послуг – ЗАТ “Райз”, зернопереробка – “Укрзернопром”, ТОВ “Стіомі–Холдинг”, тваринництво – ТОВ “Миронівський хлібопродукт”, олійно–жирова компанія – “Кернел”.

Аналіз діяльності великих аграрних об'єднань в аграрному секторі значно ускладнюється через обмеженість доступу до інформації компанії та офіційної статистики, яка б дозволила виділити ці структури із групи товаровиробників.

Вивчення експертних оцінок показує, що в Україні функціонує понад 100 великих холдингів більшість з яких не виділені в окремий бізнес. Становлення агрохолдингів відбувається еволюційно, проте в досить короткі терміни, що призводить до посилення соціальної напруги в сільській місцевості. З різних причин, повністю чи частково, в перший рік не всі агрохолдинги розпочинають виробничу діяльність на орендованих землях. Технічне переоснащення виробництва супроводжується оптимізацією штатної чисельності працюючих. При цьому не завжди достатня увага приділяється соціальному фактору – адаптації працівників, які звільняються, індивідуальному підходу щодо можливого їх працевлаштування на інші посади. Для агрохолдингів пріоритетом є отримання економічного ефекту – прибутку, для суспільства ж – забезпечення моральних і матеріальних благ місцевої громади. Ефективність конкретно взятого підприємства і суспільне благо завжди знаходяться в протистоянні. За нинішніх умов потреби суспільства на реалізацію соціальних питань значно перевищують надходження від податкових платежів, що сплачують підприємства. Аналіз вказує на незадовільний стан соціального розвитку сільських територій, для якого нині характерна не лише глибока демографічна криза, занепад соціальної інфраструктури та «вимирання» населених пунктів, а й відсутність мотивації до праці і високий рівень безробіття, що супроводжується відтоком трудових ресурсів.

За підрахунками експертів в 2014 році агрохолдинги на умовах оренди використовували 5,6 млн га або близько 27% у загальному землекористуванні с.-г. підприємств [52]. Серед них слід виділити першу трійку на яку приходиться 1,5 млн га, в т. ч.: “UkrLandFarming” – 653 тис. га землі, “Агропросперіс” – 430 тис. га, “Кернел” – 390 тис. га.

Результатом розвитку інтегрованих структур у сільськогосподарському виробництві є стійкі тенденції підвищення його ефективності. Починаючи з 2000 року відмічається тенденція росту урожайності сільськогосподарських культур. За періоди 2000–2014 рр. порівняно з 1999 роком урожайність зернових культур зросла відповідно на 21,8 % і 44,0 %, цукрових буряків – 29,8 % і 105,0 %, картоплі – більше ніж у 2 рази.

У 2014 році агрохолдинги забезпечили майже п'яту частину виробництва всієї валової продукції рослинництва України – 19,6 % або 34,9 млрд грн та майже 62 % або 20,69 млрд грн всього обсягу тваринницької продукції, виробленої сільськогосподарськими підприємствами. Середня врожайність зернових в агрохолдингах склала 64,5 ц/га (+9,0 % до 2013 р.) [53].

У 2014 р. ряд публічних агрохолдингів не впоралися з виплатами кредитів. Частина з них вимушена проводити реструктуризацію заборгованості, інші – нарощувати операційну активність з метою збільшення грошових потоків [54].

Перевагами агрохолдингів є: менеджмент – залучення досвідчених фахівців; ефективність – більша маневреність власного капіталу, раціоналізація використання ресурсного потенціалу, інтенсифікація та диверсифікація виробництва; доступ до фінансів – пільгові кредити та дотації, залучення приватних інвестицій; ефект масштабу – ефективне використання ресурсного потенціалу, широкозахватних агрегатів; переваги вертикальної інтеграції – поєднання виробництва з переробкою та реалізацією; доступ до ринків збуту – великі за обсягом, можливості виходу на експорт.

Головним завданням для агрохолдингів на період нестабільності та низьких цін на світовому ринку стало вижити, знизивши операційні витрати, собівартість, та підвищити ефективність роботи компанії. Із за курсових коливань і відмови банків кредитувати агробізнес на колишніх умовах компанії перейшли в період концентрації на собівартості. Більше того, компанії у низці випадків оптимізували ті землі, які розташовувались далеко від основних виробничих активів, та концентрувалися на зменшенні собівартості виробленої продукції та покращенні застосування технологій [55].

Процес концентрації земель відбувається у декілька етапів:

I – формування агрохолдингів в межах 100 тис. га за рахунок зменшення кількості «самостійних» малих і середніх сільськогосподарських підприємств;

II – гіперагрохолдинги (“UkrLandFarming”, “Агропросперіс”, “Кернел”) – перерозподіл земель характеризується переуступкою корпоративних прав агрохолдингів та сільськогосподарських підприємств. UkrLandFarming поглинув п'ять агрохолдингів: “Райз” – 180 тис. га, “Дакор Агро Холдинг” – 106 тис. га, “Агро-Альфа” – 80 тис. га, Valinor” – 123 тис. га, “Робуста-Агро-Інвест” – 44 тис. га. Решту земель, а це близько 120 тис. га він зібрав, купуючи невеликі сільгосппідприємства. “Кернел” поглинув чотири великих агрокомпаній: “Стіомі-Холдинг” – 79,2 тис. га, “Енселко” – 29,3 тис. га, “Укррос” – 120 тис. га, “Дружба Нова” – 100 тис. га [56].

III – транснаціональні компанії – придбання акцій гіперхолдингів і агрохолдингів (у 2014 році “Cargill” купив 5 % акцій “UkrLandFarming”) [59].

Дослідники наводять різну вартість переуступки прав оренди. “Якщо у докризовий період для взяття в оренду одного гектара ріллі агрохолдинги

витрачали \$450–500, а в окремих випадках і до \$700, то з початком світової фінансової кризи ці витрати знизилися до \$100–150” [61, 62, 63, 64].

Найбільш поширеним показником ефективності в аграрному бізнесі є аналітичний показник EBITDA (скорочено від англ. Earnings before interest, taxes, depreciation and amortization) – прибуток до вирахування витрат по виплаті відсотків і податків, і нарахованої амортизації [4]. Як свідчить порівняльний аналіз ефективності роботи агрохолдингів у 2014 році в рослинництві у середньому даний показник сягає 300 доларів США на 1 га (табл. 3.7).

Агрохолдинг "Сварог Вест Груп" лідирує за врожайністю зернових серед українських компаній. Холдинг не лише найпродуктивніший, але і найефективніший в країні: рентабельність рослинництва у "Сварога" в півтора рази вище, ніж у переважної більшості інших компаній, EBITDA з гектара становить 700 дол. США [14].

Аналіз даних наведених у таблиці 5.2 підтверджує тезис, що найбільш ефективними є агрохолдинги із площею до 100 тис. га. У разі збільшення площі “економіка масштабу починає працювати у зворотний бік і ефективність компанії знижується” [24].

Таблиця 3.7 – Ефективність використання орендованих земель у 20 найуспішніших агрохолдингах України за 2014 р.

№	Назва компанії	Площа орендованих земель, тис. га	EBITDA в рослинництві \$/гектар земель
1	Сварог Вест Груп	80	700
2	GrainAlliance	50	560
3	Агроспецсервіс	41	520
4	Чиста криниця	50	500
5	Індустріальна молочна компанія	137	420
6	Вінницька агропромислова група	43	347
7	TrigonAgri	49	336
8	UkrLandFarming	653	311
9	Агрейн	130	300
10	Росток-Холдинг	60	297
11	AgroGeneration&Harmelia	120	244
12	Укрпромінвест–Агро	122	237
13	Агропросперіс	430	231
14	Миронівський хлібопродукт	380	231
15	Нібулон	82	225
16	KSGAgro	94	200
17	АПК–Інвест	41	190
18	Українські аграрні інвестиції	234	179
19	Агро Інвест Україна	30	156

20	Астарта	245	124
	Всього по 20 агрохолдингах	3071	297

Джерело: розраховано автором за даними [15, 19, 21].

Тому, логічним є поділ гіперхолдингів на кластери в оптимальних з точки зору управління та ефективності розмірах.

Розмір орендної плати визначається, виходячи з нормативної грошової оцінки земель і регламентується Указами Президента України. Грошова оцінка 1 га ріллі по Україні становить 25773 грн. Загальна сума виплат за договорами оренди у 2014 році досягла 11,3 млрд грн, а середній розмір орендної плати за рік – 663 грн або близько 40\$ за 1 гектар. Для порівняння в США американська компанія “Агропросперіс”, що орендує в Україні 430 тис. га земель заплатила б за оренду близько 195 \$/гектар, у країнах Європейського союзу в середньому 100 \$/гектар, у т. ч. в Німеччині близько 250 \$/га [18]. Крім цього, в Україні орендарі мають можливість уникати сплати орендної плати по невитрибуваних паях, частка яких, за нашими дослідженнями, може досягати 9 % у структурі землекористування і з роками має тенденцією до збільшення, зважаючи на відсутність спадкоємців у значної частини орендодавців [51].

Переважає більшість агрохолдингів сплачує орендну плату на законодавчо регламентованому рівні. В той же час є випадки, коли дані платежі проводились у межах 8 % від нормативної грошової оцінки земель. У значній мірі це обумовлено завершенням 1-го етапу концентрації земель та посиленням конкуренції на ринку переуступки прав оренди земель між гіперагрохолдингами.

Діяльність великих аграрних об'єднань у сільському господарстві створює широкі можливості для розвитку аграрного бізнесу в Україні і забезпечує конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції. По-перше, значна економія на масштабах придбання засобів виробництва. По-друге, це нові застави – сільськогосподарська продукція є заставою для несільськогосподарської діяльності холдингів, особливо в сезон її з'являється багато, а це – значна кредитна маса, що починає фінансувати діяльність, жодним чином з сільським господарством не пов'язану. І, навпаки, забезпечення з боку материнської компанії стає заставою для придбання засобів виробництва для сільського господарства. В управлінській структурі – це створення могутніх приватних вертикальних ієрархій і дуже складна система управління, яка вимагає налагодження системи бухгалтерського обліку та внутрішньогосподарського контролю,

централізованої системи платежів, розбудова системи планування та бюджетування.

Переваги крупнотоварного виробництва: менеджмент – залучення досвідчених фахівців; ефективність – більша маневреність власного капіталу, раціоналізація використання ресурсного потенціалу, інтенсифікація та диверсифікація виробництва; доступ до фінансів – пільгові кредити та дотації, залучення приватних інвестицій; ефект масштабу – ефективне використання ресурсного потенціалу, широкозахватних агрегатів; переваги вертикальної інтеграції – поєднання виробництва з переробкою та реалізацією; доступ до ринків збуту – великі за обсягом, можливості виходу на експорт.

На відміну від дрібних сільськогосподарських підприємств агрохолдинги на сьогоднішній день мають можливість залучити додатковий капітал з метою розширення і модернізації виробництва. Більшість із них сформовані в 90-х роках, мають накопичений досвід роботи, кваліфіковані кадри, розвинену інфраструктуру (елеватори), уміння виробляти продукцію, попит на яку є стабільним, можливість диверсифікувати ризики і контролювати затрати по всьому ланцюгу – від поля до супермаркету [56-59].

Уже зараз є приклади співпраці великого бізнесу з місцевими радами, населенням, розвиваються програми підтримки компаніями розвитку інфраструктури в сільській місцевості, адже відновлення агровиробництва – це нові робочі місця та стабільне джерело наповнення місцевих бюджетів.

Розвиток сільського господарства дає поштовх іншим галузям економіки. Так, попит агропідприємств стимулює випуск техніки, засобів захисту рослин, мінеральних добрив. Для прикладу у 2007 році виробництво тракторів в Україні збільшилось на 64,6 %, сівалок – на 41 %.

Агрохолдинги впроваджують прогресивні технології, апробовані на заході. Так, датська компанія Trigon Agri домоглась підвищення урожайності пшениці від 2,95 до 5,67 тонни з гектара завдяки використанню широкозахватної техніки, впровадженню нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур, удосконаленню технології виробництва. З метою економії витрат пального на трактори і комбайни встановлено системи супутникової навігації GPS. Система автоматично прокладає маршрут руху техніки, що дозволяє економити близько 30 % енергоресурсів. Крім того, система GPS контролює витрачання мінеральних добрив. Компанія «Мрія» застосовує технології No-Till, що передбачають висів насіння без розорювання земель. Це дозволяє скоротити парк техніки, виконати польові роботи в оптимальні строки, оптимізувати затрати часу і коштів [62].

Класична система основного обробітку ґрунту змінюється безвідвальним обробітком (ЗАТ «Райз»), що дозволяє економити паливе в межах 5–7 л/га, підвищити продуктивність агрегатів на 7–8 %; відтворити діяльність ґрунтоутворюючих мікроорганізмів [64].

Класичні просапні сівалки з анкерними сошниками замінюються сучасними, високопродуктивними сівалками точного висіву з дисковими сошниками, обладнаними комп'ютерною системою контролю висіву насіння, що дозволяє за рахунок рівномірної густини рослин на полі і рівномірної глибини посіву підвищити урожайність кукурудзи на 9–10 ц/га, соняшнику на 4–5 ц/га; проводити сівбу цілодобово, при цьому одна сівалка забезпечує висів насіння на площі 250 гектарів, що еквівалентно восьми вітчизняним (норма висіву яких 30 га/добу); скоротити затрати, пов'язані із транспортуванням агрегатів до місця роботи і назад та кількість обслуговуючого персоналу порівняно з вітчизняними сівалками [59].

Сівба проводиться якісним насінням вітчизняної і зарубіжної селекції, зміна даного сегменту технології залежно від культури (соняшник, кукурудза, соя) дозволяє підвищити урожайність на 20–40 %.

Важливим елементом зниження собівартості і поліпшення якості виробленої продукції є запровадження холдингами сучасних методів автоматизованого контролю і управління виробництвом. Комплексні автоматизовані інформаційно–управляючі системи, засновані на технологіях «точного землеробства», дозволяють: отримати достовірну інформацію про місцевість, характер землекористування та його режим; на основі картографічного матеріалу визначати точні розміри полів й площу землекористування, створювати тематичні карти (ґрунтову, урожайності, рельєфу, дорожню, юридичну, акумуляції водних потоків) і формувати на цій основі паспорт поля та земельного масиву в цілому; підвищити ефективність використання сільськогосподарської техніки завдяки скороченню витрат при обробітку ґрунту за рахунок виключення пропусків і зон подвійного обробітку; знизити витрати при експлуатації технічних засобів за рахунок оптимізації переміщень, контролю за місцем знаходження та витратою пального, швидким виявленням і усуненням неполадок.

За допомогою використання GPS-технологій, а саме технології диференційованого внесення добрив і засобів захисту рослин, скоротити потребу в їх використанні до 30%, при цьому внесення відповідає реальним потребам посіву. Одним із важливих аспектів є створення лабораторії із агрохімічного обстеження (група «Приват»), що дозволяє здійснювати індивідуальний підхід при застосуванні технологій на конкретно взятому полі.

Важливим компонентом модернізації виробничого процесу є створення диспетчерського центру. Він дозволяє: оптимізувати облік, мінімізувати людський фактор при оформленні первинної документації, точно, дистанційно проводити планування, облік і контроль всіх господарських операцій; в режимі реального часу отримувати об'єктивні, оперативні звіти про хід виконання тих чи інших польових робіт та приймати своєчасні вірні рішення і реалізовувати їх на практиці [66].

Інвестори концентрують активи в найбільш вигідних регіонах країни, які дозволяють отримати максимальний прибуток від ведення сільськогосподарського виробництва [67]. При цьому перевага надається довгостроковій оренді земель терміном понад 10 років та викупу цілісних майнових комплексів. Результатом цього є посилення конкуренції на ринку оренди земель та підвищення розміру орендної плати, в деяких випадках її розмір досягав 8% від грошової оцінки земель.

Незважаючи на ефективність агрохолдингів, дослідження показують, що ряд компаній, таких як ТОВ «Українські аграрні інвестиції» з різних причин повністю чи частково у перший рік не розпочали виробничу діяльність на орендованих землях. У значній мірі це зумовлено: виробничими проблемами, зважаючи на переважно рослинницький напрям господарської спеціалізації холдингів; економічними – пов'язаними із розширенням територій з метою покращення капіталізації компанії і недопущення конкурентів в умовах заниженої вартості земель та позитивних тенденції на світових ринках продовольчих товарів; комерційними – закріпленням на ринках оренди земель та очікуваннями, пов'язаними з відміною мораторію на купівлю–продаж земель сільськогосподарського призначення.

Світові тенденції і внутрішній потенціал дозволяють Україні реалізувати свої можливості як аграрної країни і в найближчій перспективі стати одним із провідних експортерів на продовольчому ринку та виробляти близько 80 млн тонн зерна в рік. Такі обсяги виробництва стають реальними за умови залучення в сільське господарство нових інвестицій та розвитку нових форм господарювання – агрохолдингів, що дозволить реалізувати нові експортні можливості країни, сприятиме розвитку всіх галузей аграрного сектору, розвитку сільської місцевості та інфраструктури, створенню нових робочих місць, а також підвищить гарантії продовольчої безпеки країни.

Перспективою орендних земельних відносин має стати запровадження сталого землекористування, повноцінне функціонування єдиної системи моніторингу земельно-орендних відносин, адекватне економічному зростанню підвищення орендної плати, подовження термінів договорів оренди, розвитку суборенди, формування умов для раціонального

використання земель та їх охорони. Доречним є впровадження моделі середньо- та довгострокової оренди з подальшим переукладанням угоди, успадкуванням права чи викупом землі. За умови відміни мораторію та впровадження купівлі-продажу земель доцільним є застосування шкали мотивів і обмежень щодо їхнього перепродажу.

Подальший розвиток земельних відносин буде характеризуватись подальшою переуступкою корпоративних прав на оренду між господарюючими суб'єктами та посиленням конкуренції на ринку оренди землі. Можна стверджувати, що вектор формування агрохолдингів буде спрямований на оптимізацію їх розмірів. Дослідження підтверджують, що оптимальними з погляду управління є компанії чи їх структурні підрозділи, що володіють від 50 до 100 тис. гектарів землі.

З метою стимулювання залучення інвестицій у сільськогосподарське виробництво доцільно: на державному рівні запровадити фінансову підтримку сільського господарства у вигляді довгострокових кредитів, створити земельний банк; розробити шкалу мотивів для інвесторів, в першу чергу тих, що розвиватимуть соціальну інфраструктуру села, вкладаючи кошти в її розвиток; провести інвентаризацію земель; законодавчо регламентувати обмеження розмірів земельних ділянок в одних руках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М. В., Саблук П. Т. та ін.]; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 82–85.
2. Данкевич А.Є. Підвищення ефективності виробництва в аграрних об'єднаннях // Організаційно-економічні трансформації в аграрному виробництві: матеріали XII річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25–26 лютого 2010 р., м. Київ. – К. : ННЦ, ІАЕ, 2010. – С. 436–439.
3. Данкевич А. Є. Ефективність господарських структур в умовах трансформації відносин власності. Агросвіт. – 2011. – № 8. – С. 8–11.
4. Данкевич А. Є. Вплив розмірів землекористувань на рівень виробництва. Економіка АПК. – 2011. – № 9. – С. 29–34.
5. Данкевич А. Є. Диверсифікація виробництва аграрними холдингами. Сьома міжфакультетська наук.-практ. конф. молодих вчених “Формування стратегії розвитку аграрного сектору регіону” – Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2011. – Т. 2. – С. 40–43.
6. Данкевич А. Є. Екологічні особливості діяльності аграрних холдингів // Сьома наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених “Наука. Молодь. Екологія- 2011” – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – Т. 2. – С. 33–37.

7. Данкевич А. Є. Еколого-економічні аспекти використання сільськогосподарських угідь в умовах приватної власності та ринкових відносин. Землепорядний вісник. – 2011. – № 6. – С. 26–29.
8. Данкевич А. Є. Ефективність використання виробничих ресурсів в умовах корпоратизації. Агроінком. – 2011. – № 9. – С. 72–76.
9. Данкевич А. Є. Ефективність використання земель в умовах трансформацій відносин власності. Вісник аграрної науки. – 2011. – № 8. – С. 63–65.
10. Данкевич А. Є. Інституційні ефекти розвитку інтегрованих структур : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених “Продуктивні сили та продовольча безпека країни” (у заочній формі) / [редкол.: П.Т. Саблук та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – С. 82–85.
11. Данкевич А. Є. Концентрація сільськогосподарського виробництва в умовах ринку // Актуальні проблеми фінансової системи України : зб. тез доповідей та виступів VIII міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, аспірантів і студентів. – Черкаси : Вид-во ЧДТУ, 2011. – ТІІІ. – С. 12–14.
12. Данкевич А. Є. Маркетингове забезпечення діяльності вертикально інтегрованих аграрних формувань : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. “Маркетингове забезпечення продовольчого ринку України.” – Полтава : РВВ ПДАА. – 2011. – С. 96–98.
13. Данкевич А. Є. Методологічні основи розвитку бюджетування у сільському господарстві. Економіка АПК. – 2008. – № 6. – С. 64–69.
14. Данкевич А. Є. Механізм формування агрохолдингів в умовах ринку : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. “Аспекти стабільного розвитку економіки в умовах ринкових відносин” – Умань : Видавець “Сочінський”, 2011. – Ч. 1. – С. 108–110.
15. Данкевич А. Є. Напрями підвищення ефективності господарської діяльності агрохолдингів. АгроІнКом. – 2011. – № 4–6. – С. 76–79.
16. Данкевич А. Є. Напрями удосконалення орендних земельних відносин у контексті розвитку агрохолдингів. Землеустрій і кадастр. – 2011. – № 1. – С. 21–28.
17. Данкевич А. Є. Напрями удосконалення земельних відносин у сільському господарстві. Вісник ДААУ. – 2007. – № 1 – С. 186–193.
18. Данкевич А. Є. Організаційна модель розвитку агропромислових формувань. Сучасні тенденції розвитку аграрної економіки : монографія / за ред. Ю. О. Нестерчук. – Умань : Видавець “Сочінський”, 2011. – С. 76–82.
19. Формування та ефективність функціонування інтегрованих структур у сільському господарстві // Агробізнес : проблеми, сучасний стан та перспективи розвитку : монографія / [О.О. Артеменко, І.В. Барішевська, Л.А. Бахчиванжи та ін.] ; за ред. Я. В. Сухія, В.С. Ніценка. – Одеса : СВД М.П. Черкасов, 2011. – С. 149 – 159.
20. Данкевич А. Є. Організаційно-економічні передумови запровадження ринку сільськогосподарських земель. АгроІнКом. – 2007. – № 7–8. – С. 99–101.
21. Данкевич А. Є. Організаційно-економічні складові раціонального господарювання. Економіка АПК. – 2011. – № 6. – С. 22–27.
22. Данкевич А. Є. Організація роботи з персоналом в агрохолдингах : Десята міжнар. наук.-практ. конф. “Проблеми планування в ринкових умовах” 3–5 жовтня м. Алушта. // Вісник ХНУ. Т 4–2. – 2011. – С. 80–83.
23. Данкевич А. Є. Орендні земельні відносини у сільському господарстві. Економіка АПК. – 2006. – № 5. – С. 63–69.
24. Данкевич А. Є. Особливості бюджетування в агрохолдингах : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. “Менеджмент 21 сторіччя: фінансові, економічні та інноваційні аспекти”. – К. : УВОІ “Допомога” – 2011. – С. 122–123.
25. Данкевич А. Є. Особливості розвитку земельних відносин в умовах концентрації землекористувань. Землеустрій і кадастр. – 2011. – № 2. – С. 34–39.

26. Данкевич А. Є. Передумови та основні принципи розвитку агрохолдингів . Економіка АПК – 2011. – № 5. – С. 139–147.
27. Данкевич А.Є., В.Є. Данкевич Перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств Житомирської області Формування стратегії розвитку регіонального АПК : матеріали IV міжфакультетської наук.-практ. конф. молодих вчених. – Житомир : ДАЕУ, 2008. – С. 28–32.
28. Данкевич А. Є. Прогнозування та моделювання розвитку інтегрованих структур : XI Всеукраїнська наук.-практ. конф. “Статистична оцінка соціально економічного розвитку” – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2011. – С. 55–58.
29. Данкевич А. Є. Розвиток агрохолдингів у сільському господарстві Житомирської області . Вісник ЖНАЕУ. – 2011. – № 1. – С. 109–113.
30. А. Є. Данкевич А.М. Бовсуновський Ефективність господарських структур в умовах трансформації відносин власності / // Агросвіт. – 2011. – № 13–14. – С. 26–30.
31. Данкевич А. Є. Розвиток земельних відносин у сільському господарстві . Економіка АПК. – 2007. – С. 47–50.
32. Данкевич А. Є. Розвиток організаційно-правових форм господарювання в умовах ринку: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. “Економіка: сучасний стан та пріоритети розвитку”. – Сімферополь : ДІАЙП. – 2011. – С. 74–76.
33. Данкевич А. Є. Розвиток сільських територій в умовах концентрації виробництва : матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. “Інформаційно-аналітичне забезпечення зрівноваженого розвитку сільського господарства і села”. – Львів : Львівський національний аграрний університет, 2011. – С. 121–124.
34. Данкевич А. Є. Роль агрохолдингів у соціальному розвитку села. Агросвіт. – 2011. – № 12. С. 30–35.
35. Данкевич А. Є. Світовий досвід оренди земель. Економіка АПК. – 2007. – № 3. – С. 138–144.
36. Данкевич А. Є. Складові раціонального господарювання в умовах ринку : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [“Актуальні проблеми розвитку регіональних АПК”]. – Луцьк : РВВ Луцького національного технічного університету, 2011. – С. 125–126.
37. Данкевич А. Є. Сучасні технології обробітку ґрунту в аграрних холдингах : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [“Роль науки у підвищенні технологічного рівня і ефективності АПК України”] – Тернопіль : Крок, – 2011. – С. 35–38.
38. Данкевич А. Є. Удосконалення земельних відносин в аграрній сфері господарстві . АгроІнКом. – 2007. – № 5–6 – С. 120–122.
39. Данкевич А. Є. Удосконалення організації роботи з персоналом в агрохолдингах : матеріали III міжнар. наук.- практ. конф. молодих вчених (у заочній формі) // Формування економічних умов розвитку сільських територій. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 49–53.
40. Данкевич А. Є. Формування земельних масивів інтегрованих структур . Землевпорядний вісник. – 2011. – № 2. – С. 36–42.
41. Саблук П. Т. Трансформація земельних відносин до ринкових умов / Саблук П. Т., Федоров М. М., Месель-Веселяк В. Я., А.Є. Данкевич та ін. : матеріали одинадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (Київ, 26–27 лютого 2009 р.). – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – С. 115.
42. Суліменко Л. А., Данкевич А.Є. Вплив стану матеріально-технічної бази на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в умовах Житомирської області. Економіка АПК. – 2002. – №3 – С. 30–33.
43. Суліменко Л. А., Данкевич А.Є. До питання щодо інвестування сільського господарства. Економіка АПК. – 2001. – №7. – С. 57–60.

44. Суліменко Л. А., Данкевич А.Є. Стан та перспективи розвитку реформованих сільськогосподарських підприємств Житомирської області. Економіка АПК. – 2002. – №1. – С. 17–20.
45. Сучасний стан ринків зерна, хмелю, картоплі та льону Поліського регіону/ Ходаківський Є. І., Приймачук Т. Ю., Данкевич А. Є. та ін.– Житомир, 2007. – 25 с. (0,28 д.а, особистий внесок – характеристика стану соціально- економічного розвитку агровиробництва в ринкових умовах господарювання, 0,1 д.а.).
46. Суліменко Л. А., Данкевич А.Є. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств Житомирської області та удосконалення обліку валютних коштів. Вісник ДААУ. – 2000. – № 1. – С. 184–189.
47. Суліменко Л. А., Данкевич А.Є. Аналіз господарської діяльності та перспективи розвитку фермерських господарств Житомирської області. Вісник ДААУ. – 2000. – № 2. – С. 185–188.
48. Суліменко Л. А., Данкевич А.Є. Еколого-економічні проблеми використання землі в нових умовах господарювання. // Вісник ДААУ. – 2001. – № С. 275–278.
49. Суліменко Л. А., Данкевич А.Є. До питання щодо грошової оцінки землі. Вісник ЖІТІ. - 2001.-№ 13. - С. 46-47.
50. Суліменко Л. А., Данкевич А.Є. Проблеми виробництва екологічно чистої продукції на радіаційно забруднених територіях Житомирської області. Агроінком. - 2001. - № 8-12. - С. 24-26
51. Суліменко Л. А., Данкевич А.Є. Технологічні особливості інтенсифікації виробництва озимої пшениці. Агроінком. - 2001. - № 4-6. - С. 45-47.
52. Суліменко Л. А., Данкевич А.Є. Проблеми ефективного використання землі в ринкових умовах господарювання. Агроінком. - 2002. - № 10- 12.- С. 47-50.
53. Суліменко О.Г., Данкевич А.Є. Розвиток земельних відносин в Україні після проголошення незалежності (1992-2000 рр.). Україна: минуле, сучасне, майбутнє: Матеріали обласної міжвузівської конференції присвяченої 10-й річниці незалежності України.- 2001. – Житомир. - С. 86-95.
54. Суліменко Л.А. Данкевич А.Є. Капіталізація землі - перспектива розвитку сільського господарства. Матеріали п'ятої міжвузівської науково- практичної конференції викладачів, студентів та молодих вчених. – Житомир, 2002. - С. 107-108.
55. Суліменко Л.А. Данкевич А.Є. Реформування аграрного сектора економіки - важливий фактор підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Проблеми реформування власності колективних сільськогосподарських підприємств: Матеріали науково-практичної конференції, Житомир 23- 25 березня 2000 р. – Житомир, 2000. - С. 177-180.
56. Суліменко О.Г., Данкевич А.Є. Реформування в агропромисловому комплексі України: минуле і сучасне. Проблеми реформування власності колективних сільськогосподарських підприємств/ Матеріали науково-практичної конференції 23-25 березня 2000 р. — Житомир, 2000. - С. 180-182.
57. Данкевич А.Є. До питання розвитку орендних земельних відносин // Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи. Ч. II. Науково- учбово-методична робота з обліку та звітності в АПК: стан та перспективи / За редакцією П.Т. Саблука, М.Я. Дем'яненка, В.М. Жука. - К.: ІАЕ, 2003. - С. 139-140.
58. Данкевич А.Є. Оренда землі як перспектива ефективного землекористування // Матеріали наукової конференції молодих вчених "Стабілізація землекористування та сучасні агротехнології. Чабани, 24-26 листопада 2003 р. - К.: ЕКМО, 2003. - С. 128-129.
59. Данкевич А.Є. Застава права оренди землі - важливий фактор розвитку аграрних підприємств. Удосконалення економічного механізму функціонування аграрних

- підприємств в умовах невизначеності: Зб. наук. праць Міжнародної науково-практичної конференції 19-20 травня 2004 р. - К.: КНЕУ, 2004. - С. 108-111.
60. Данкевич А.Є. Оренда землі та шляхи її удосконалення. Управління земельними ресурсами в умовах ринкової економіки. - Львів: НВФ "Українські технології", 2004. - С. 151-154.
  61. Данкевич А.Є. Перспективи розвитку оренди землі у сільському господарстві // Матеріали Міжнародного економічного форуму у двох частинах "Теорія і практика розвитку корпоративного сектора економіки України в контексті цілей тисячоліття та світової глобалізації". Ч. II. К.: Видавничий дім "Корпорація", 2004. - С. 84-88.
  62. Земельні, водні та лісові ресурси України / Н.А. Солов'яненко, М.П. Снопок, А.Є. Данкевич та ін. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. - К.: ІАЕ УААН, 2005. - С.19-36.
  63. Основні напрями розвитку земельної реформи та вдосконалення земельних відносин / О.М. Онищенко, В.М. Трегобчук, А.Є. Данкевич та ін. // Стратегія розвитку агропромислового комплексу України. Проект - К.: ННЦ "ІАЕ". - 2004. - Розд. 6, підрозд. 6.3. - С. 71-73.
  64. Данкевич А.Є. Головний на селі орендар. Новий кур'єр. Українська освітня програма реформ, грудень 2004 - січень 2005. - С. 3-5.
  65. Данкевич Андрій Євгенович. Розвиток орендних земельних відносин у сільському господарстві : Дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / ННЦ "ІАЕ" УААН. - К., 2005. - 228арк. - Бібліогр.: арк. 176-192.
  66. Данкевич А.Є. Формування та ефективність функціонування агрохолдингів [Текст] : автореф. дис д-ра екон. наук, спец. 08.00.04 А.Є. Данкевич, наук. конс. М.М. Федоров; Національна акад. аграр. наук України, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки" . - Київ : [б. в.], 2012. - 35 с. - Бібліогр.: с. 27-31. - б. ц.
  67. Данкевич Андрій Євгенович. Розвиток орендних земельних відносин у сільському господарстві [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02; ННЦ "ІАЕ" УААН. - К., 2005. - 20 с.
  68. Саблук П. Т. Трансформація земельних відносин до ринкових умов / [Саблук П. Т., Федоров М. М., Месель-Веселяк В. Я., Данкевич А.Є. та ін.]. : матеріали Одинадцятих річних зборів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників (Київ, 26-27 лютого 2009 р.). - К. : ННЦ ІАЕ, 2009. - С. 18-36
  69. Рекомендації щодо забезпечення розвитку земельних відносин у ринкових умовах / М.М. Федоров, В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, А.Є. Данкевич [та ін.] - Київ : Видання та друк -ІАЕ УААН, 2009. - 58 с. (3,7 д.а, особистий внесок - характеристика стану та напрямів розвитку орендних земельних відносин та підвищення ефективності використання земель у агроформуваннях 0,19 д.а.).
  70. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Полісся і західного регіону України / редкол.: В. М. Зубець (голова) [та ін.]. - К.: Аграрна наука, 2010. С. 202-216.
  71. Данкевич А. Є. Діяльність агрохолдингів в умовах загострення світової продовольчої кризи. Вчені записки Кримського інженерно-педагогічного університету. Випуск 42. Економічні науки. -Сімферополь : НІЦ КІПУ, 2013. . - С. 23-27.
  72. Данкевич А. Є. Особливості формування земельних відносин в агрохолдингах. Інноваційна економіка. - 2013. - № 7. - С. 60-63.
  73. Данкевич А. Є. Соціально-економічні аспекти розвитку агрохолдингів. Сталий розвиток економіки. - 2013. - № 4. - С. 86-90.
  74. Данкевич А. Є. Інституційні ефекти розвитку агрохолдингів. Економічний простір: Збірник наукових праць. - 2013 - № 75. - С. 64-72.

75. Данкевич А. Є. Особливості функціонування холдингів в аграрному секторі економіки. Збірник наукових праць ТДАУ. – 2013. – № 2. – С. 82-92.
76. Данкевич А. Є. Розвиток орендних земельних відносин у сільському господарстві. Економіка АПК. – 2004. – № 5. – С. 43-47.

REFERENCES

1. The agricultural sector of the economy of Ukraine (state and development prospects) / [Prysiashnyiuk M.V., Zubets M.V., Sabluk P.T. and others]; under the editorship M. V. Prysiashnyiuk, M. V. Zubets, P.T. Sabluk, V. Ya. Mesel-Veselyak, M. M. Fedorova. - K.: NNC IAE, 2011. - P. 82–85.
2. Dankevych A.E. Increasing the efficiency of production in agricultural associations // Organizational and economic transformations in agricultural production: materials of the 12th annual meeting of the All-Ukrainian Congress of Agrarian Economists, February 25– 26, 2010, m. Kyiv. - K.: NNC, IAE, 2010. - P. 436–439.
3. Dankevych A. E. Effectiveness of economic structures in the conditions of transformation of property relations. Agroworld – 2011. – No. 8. – P. 8–11.
4. Dankevych A. E. The influence of the size of land use on the level of production. Economics of agriculture. – 2011. – No. 9. – P. 29–34.
5. Dankevych A. E. Diversification of production by agrarian holdings. Seventh interfaculty science-practice. conf. of young scientists "Formation of the strategy for the development of the agricultural sector of the region" - Zhytomyr: "Zhytomyr National Agroecological University", 2011. - Vol. 2. - P. 40–43.
6. Dankevych A. E. Ecological features of the activity of agrarian holdings // Seventh science - practice. conf. students, graduate students and young scientists "Science. Young. Ecology - 2011" - Zhytomyr: Publishing House of Zh.U. I. Franka, 2011. - Vol. 2. - P. 33–37.
7. Dankevych A. E. Ecological and economic aspects of agricultural land use in the conditions of private ownership and market relations. Land Management Bulletin. – 2011. – No. 6. – P. 26–29.
8. Dankevych A. E. Effectiveness of the use of production resources in the conditions of corporatization. Agroincom. – 2011. – No. 9. – P. 72–76.
9. Dankevych A. E. Effectiveness of land use in the conditions of transformations of property relations. Herald of Agrarian Science. – 2011. – No. 8. – P. 63–65.
10. Dankevych A. E. Institutional effects of the development of integrated structures: materials of the II International. science and practice conf. of young scientists "Productive forces and food security of the country" (correspondence) / [ed. : P.T. Sabluk and others]. - K.: NNC IAE, 2010. -P. 82–85.
11. Dankevych A. Ye. Concentration of agricultural production in market conditions// Actual problems of the financial system of Ukraine: coll. abstracts of reports and speeches of the VIII International science and practice conf. young scientists, graduate students and students. – Cherkasy: ChDTU Publishing House, 2011. – ТІІІ. – pp. 12–14.
12. Dankevych A. E. Marketing support for the activities of vertically integrated agricultural formations: materials of the III international science and practice conf. "Marketing support of the food market of Ukraine." – Poltava: RVV PDAA. – 2011. – P. 96– 98.
13. Dankevych A. E. Methodological basis of budgeting development in agriculture. Economy of agro-industrial complex. - 2008. - No. 6. - P. 64-69.
14. Dankevych A.E. The mechanism of formation of agricultural holdings in market conditions: materials of the V International. science and practice conf. "Aspects of stable development of the economy in the conditions of market relations" - Uman: Publisher "Sochinsky", 2011. - Part 1. - P. 108–110.

15. Dankevych A. E. Directions for increasing the efficiency of economic activity of agricultural holdings. *AgroInCom.* – 2011. – No. 4–6. – pp. 76–79.
16. Dankevych A. E. Directions for improving leased land relations in the context of the development of agricultural holdings. *Land management and cadastre.* – 2011. – No. 1. – P. 21–28.
17. Dankevych A. E. Directions for improving land relations in agriculture. *DAAU Bulletin.* – 2007. – No. 1 – pp. 186–193.
18. Dankevych A. E. Organizational model of development of agro-industrial formations. *Modern trends in the development of agrarian economy: a monograph / edited by Yu. O. Nesterchuk.* – Uman: Sochinsky Publishing House, 2011. – P. 76–82.
19. The formation and effectiveness of the functioning of integrated structures in the rural economy // *Agribusiness: problems, current state and development prospects: monograph / [O.O. Artemenko, I.V. Baryshevska, L.A. Bakhchivanzhi and others] ; under the editorship I.V. Sukhiya, V.S. Nitsenko* – Odesa: SVD M.P. Cherkasov, 2011. – C. 149 – 159.
20. Dankevych A. E. Organizational and economic prerequisites for the introduction of the agricultural land market. *AgroInCom.* – 2007. – No. 7–8. – pp. 99–101.
21. Dankevych A. E. Organizational and economic components of rational management. *Economy of agro- industrial complex.* – 2011. – No. 6. – P. 22–27.
22. Dankevych A. E. Organization of work with personnel in agricultural holdings: Tenth International. science and practice conf. "Problems of planning in market conditions" October 3-5, Alushta. // *Herald of KhNU.* T 4–2. - 2011. -S. 80–83.
23. Dankevych A.E. Leased land relations in agriculture. *Economy of agro-industrial complex.* – 2006. – No. 5. – P. 63–69.
24. Dankevych A. E. Budgeting features in agricultural holdings: materials I Vseukr. science and practice conf. "Management of the 21st century: financial, economic and innovative aspects". - K.: UVOI "Dopomoga" - 2011. - P. 122-123.
25. Dankevych A.E. Peculiarities of the development of land relations in conditions of concentration of land use. *Land management and cadastre.* – 2011. – No. 2. – P. 34–39.
26. Dankevych A. E. Prerequisites and main principles of development of agricultural holdings. *Economy of the agricultural sector* - 2011. - No. 5. - P. 139–147.
27. Dankevych A.E., V.E. Dankevych Prospects for the development of agricultural enterprises of the Zhytomyr region Formation of a strategy for the development of the regional agricultural industry: materials of the IV interfaculty science-practice. conf. young scientists. – Zhytomyr: DAEU, 2008. – P. 28–32.
28. Dankevych A. E. Forecasting and modeling of the development of integrated structures: 11th All- Ukrainian Science and Practice. conf. "Statistical assessment of social and economic development" - Khmelnytskyi: Khmelnytskyi University of Management and Law, 2011. - P. 55– 58.
29. Dankevych A. E. Development of agricultural holdings in agriculture of Zhytomyr region. *Bulletin of ZhNAEU.* – 2011. – No. 1. – P. 109–113.
30. A. Dankevych A.M. Bovsunovsky Effectiveness of economic structures in the conditions of transformation of property relations // *Agrosvit.* – 2011. – No. 13–14. – pp. 26–30.
31. Dankevych A. E. Development of land relations in agriculture. *Economy of agro-industrial complex.* – 2007. – P. 47–50.
32. Dankevych A. E. Development of organizational and legal forms of management in market conditions: materials of the International. science - practice conf. "Economy: current state and development priorities". – Simferopol: DIAPI. – 2011. – P. 74–76.
33. Dankevych A. E. Development of rural areas in conditions of concentration of production: materials of International. science - practice conf. "Information and analytical provision of balanced development of agriculture and the countryside". – Lviv: Lviv National Agrarian University, 2011. – P. 121–124.

34. Dankevych A. E. The role of agricultural holdings in the social development of the village. *Agroworld* – 2011. – No. 12.S. 30–35.
35. Dankevych A. E. World experience of land lease. *Economy of agro-industrial complex*. – 2007. – No. 3. – P. 138–144.
36. Dankevych A.E. Components of rational management in market conditions: materials of International. science and practice conf. [“Actual problems of regional agricultural development”]. – Lutsk: State University of Lutsk National Technical University, 2011. – P. 125–126.
37. Dankevych A. E. Modern technologies of soil cultivation in agrarian holdings: materials All-Ukrainian. science and practice conf. [“The role of science in increasing the technological level and efficiency of the agricultural industry of Ukraine”] – Ternopil: Krok, – 2011. – P. 35–38.
38. Dankevych A. E. Improvement of land relations in the agrarian sphere of the economy. *AgroInCom*. – 2007. – No. 5–6 – pp. 120–122.
39. Dankevych A. E. Improving the organization of work with personnel in agricultural holdings: materials of the III International. science - practice conf. of young scientists (correspondence) // Formation of economic conditions for the development of rural areas. - K.: NNC IAE, 2011. - P. 49–53.
40. Dankevych A. E. Formation of land massifs of integrated structures. *Land Management Herald*. – 2011. – No. 2. – P. 36–42.
41. Sabluk P.T. Transformation of land relations to market conditions / Sabluk P.T., Fedorov M.M., Mesel-Veselyak V.Ya., A.E. Dankevych et al. : materials of the eleventh annual meeting of the All-Ukrainian Congress of Agricultural Economists (Kyiv, February 26–27, 2009). - K.: NNC IAE, 2009. - P. 115.
42. Sulimenko L.A., Dankevych A.E. The influence of the state of the material and technical base on the efficiency of the production of agricultural products in the conditions of the Zhytomyr region. *Economy of agro-industrial complex*. – 2002. – No. 3 – pp. 30–33.
43. Sulimenko L.A., Dankevych A.E. To the issue of investment in agriculture. *Economy of agro-industrial complex*. – 2001. – No. 7. – P. 57–60.
44. Sulimenko L.A., Dankevych A.E. State and development prospects of reformed agricultural enterprises of Zhytomyr region. *Economy of agro-industrial complex*. – 2002. – No. 1. – pp. 17–20.
45. The current state of grain, hop, potato and flax markets in the Polissky region / Khodakivskiy E.I., Pryymachuk T.Yu., Dankevych A.E. and others - Zhytomyr, 2007. - 25 p. (0.28 d.a., personal contribution – characteristic of the state of socio-economic development of agricultural production in market conditions of management, 0.1 d.a.).
46. Sulimenko L.A., Dankevych A.E. Foreign economic activity of enterprises of the Zhytomyr region and improvement of accounting of currency funds. *Herald of DAAU*. – 2000. – No. 1. – P. 184–189.
47. Sulimenko L.A., Dankevych A.E. Analysis of economic activity and prospects for the development of farms in the Zhytomyr region. *Herald of DAAU*. – 2000. – No. 2. – P. 185–188.
48. Sulimenko L.A., Dankevych A.E. Environmental and economic problems of land use in new economic conditions. // *Herald of DAAU*. – 2001. – No. P. 275–278.
49. Sulimenko L.A., Dankevych A.E. To the question of monetary valuation of land. *Herald of LIFE*. - 2001.-No. 13. - P. 46-47.
50. Sulimenko L.A., Dankevych A.E. Problems of the production of ecologically clean products in the radiation-contaminated territories of the Zhytomyr region. *Agroincom*. - 2001. - No.8-12. - P. 24-26
51. Sulimenko L.A., Dankevych A.E. Technological features of intensification of winter wheat production. *Agroincom*. - 2001. - No. 4-6. - P. 45-47.

52. Sulimenko L.A., Dankevych A.E. Problems of effective use of land in market conditions of management. *Agroincom.* - 2002. - No. 10-12.- P. 47-50.
53. Sulimenko O.G., Dankevych A.E. Development of land relations in Ukraine after the declaration of independence (1992-2000). *Ukraine: past, present, future: Materials of the regional interuniversity conference dedicated to the 10th anniversary of Ukraine's independence.* - 2001. - Zhytomyr. - P. 86-95.
54. Sulimenko L.A. Dankevych A.E. Land capitalization is a perspective of agricultural development. *Materials of the fifth interuniversity scientific and practical conference of teachers, students and young scientists.* - Zhytomyr, 2002. - P. 107-108.
55. Sulimenko L.A. Dankevych A.E. Reforming the agrarian sector of the economy is an important factor in increasing the efficiency of agricultural production. *Problems of reforming the ownership of collective agricultural enterprises: Materials of the scientific and practical conference, Zhytomyr March 23-25, 2000* - Zhytomyr, 2000. -P. 177-180.
56. Sulimenko O.G., Dankevych A.E. Reforms in the agro-industrial complex of Ukraine: past and present. *Problems of reforming ownership of collective agricultural enterprises/ Materials of the scientific and practical conference March 23-25, 2000* - Zhytomyr, 2000. - P. 180-182.
57. Dankevych A.E. To the issue of the development of leased land relations // *Reforming accounting, reporting and auditing in the agricultural sector of Ukraine: state and prospects. Part II. Scientific, educational and methodological work on accounting and reporting in the agricultural sector: state and prospects / Edited by P.T. Sabluka, M.Ya. Demyanenko, V.M. Beetle - K.: IAE, 2003.* - P. 139-140.
58. Dankevych A.E. Land lease as a perspective of effective land use // *Materials of the scientific conference of young scientists "Land use stabilization and modern agricultural technologies. Chabany, November 24-26, 2003* - K.: ECMO, 2003. - P. 128-129.
59. Dankevych A.E. The security of the right to lease land is an important factor in the development of agricultural enterprises. *Improvement of the economic mechanism of the functioning of agrarian enterprises in conditions of uncertainty: Coll. of science Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, May 19-20, 2004* - K.: KNEU, 2004. - P. 108-111.
60. Dankevych A.E. Land lease and ways of its improvement. *Management of land resources in the conditions of a market economy.* - Lviv: Ukrainian Technologies Fund, 2004. - P. 151-154.
61. Dankevych A.E. Prospects for the development of land leases in agriculture // *Proceedings of the International Economic Forum in two parts "Theory and practice of the development of the corporate sector of the economy of Ukraine in the context of the Millennium Development Goals and global globalization". Part II. K.: Publishing house "Corporation", 2004.* - P. 84-88.
62. Land, water and forest resources of Ukraine / N.A. Solov Yanenko, M.P. Snopok, A.E. Dankevych et al. *Agro-industrial complex of Ukraine: state, trends and development prospects.* - K.: IAE UAAS, 2005. - P.19-36.
63. Main directions of development of land reform and improvement of land relations / O.M. Onishchenko, V.M. Trehobchuk, A.Ye Dankevych and others. // *Strategy for the development of the agro-industrial complex of Ukraine. Project - K.: NNC "IAE". - 2004.* - Dept. 6, subsection 6.3. P. 71-73.
64. Dankevych A.E. The main tenant in the village. *New courier. Ukrainian educational program of reforms, December 2004 - January 2005.* – P. 3-5.
65. Andriy Evgenovich Dankevych. *Development of leased land relations in agriculture: Diss. economy Sciences: 07.08.02 / NSC "IAE" of the Ukrainian Academy of Sciences.* — K., 2005. — 228 sheets. — Bibliography: sheet. 176-192.
66. Dankevych A.E. *The formation and efficiency of the functioning of agricultural holdings [Text]: autoref. Diss Dr. Econ. of science, spec. 08.00.04 A.E. Dankevich, science. conc.*

- M.M. Fedorov; National Acad. agrarian of Sciences of Ukraine, National Scientific Center "Institute of Agrarian Economy". - Kyiv: [b. v.], 2012. - 35 p. - Bibliography: p. 27-31.
67. AE Dankevych. Development of leased land relations in agriculture [Text]: autoref. Dis... Cand. economy Sciences: 07.08.02; NSC "IAE" of the Ukrainian Academy of Sciences. - K., 2005. - 20 p.
  68. Sabluk P. T. Transformation of land relations to market conditions / [Sabluk P. T., Fedorov M. M., Mesel-Veselyak V. Ya., Dankevych A. Ye. etc.]. : materials of the Eleventh Annual Meeting of the All-Ukrainian Congress of Agricultural Economists (Kyiv, February 26–27, 2009). - K.: NNC IAE, 2009. - P. 18-36.
  69. Recommendations on ensuring the development of land relations in market conditions / M.M. Fedorov, V.Ya. Mesel-Veselyak, P.T. Sabluk, A.E. Dankevych [et al.] - Kyiv: Publishing and printing - IAE UAAN, 2009. - 58 p. (3.7 d.a., personal contribution - description of the state and directions of development of leased land relations and improvement of the efficiency of land use in agricultural formations 0.19 d.a.).
  70. Scientific foundations of agro-industrial production in the Polissia zone and the western region of Ukraine / editor: V. M. Zubets (head) [and others]. - K.: Agrarian science, 2010. P. 202–216.
  71. Dankevich A. E. Activities of agricultural holdings in the context of the worsening world food crisis. Scientific notes of the Crimean Engineering and Pedagogical University. Issue 42. Economic Sciences. –Simferopol: NITS KIPU, 2013. – pp. 23–27.
  72. Dankevich A. E. Peculiarities of formation of land relations in agricultural holdings. Innovative economy. - 2013. - No. 7. - P. 60-63.
  73. Dankevich A. E. Socio-economic aspects of the development of agricultural holdings. Sustainable economic development. – 2013. – No. 4. – P. 86-90.
  74. Dankevich A. E. Institutional effects of the development of agricultural holdings. Economic space: Collection of scientific papers. - 2013 - No. 75. - P. 64-72.
  75. Dankevich A. E. Peculiarities of the functioning of holdings in the agrarian sector of the economy. Collection of scientific works of TDAU. - 2013. - No. 2. - P. 82-92.
  76. Dankevich A. E. Development of leased land relations in agriculture. Economy of agro-industrial complex. - 2004. - No. 5. - P. 43-47.